

A198

Chlidonias leucopterus

(Temm., 1815)

Rybitwa białoskrzydła

Rząd: siewkowe, podrząd: mewowce, rodzina: rybitwy

Status występowania w Polsce

Gatunek bardzo nielicznie lęgowy głównie w środkowej i wschodniej części kraju. Na przelotach liczniej obserwowany na wschodzie.

Opis gatunku

Wymiary: długość ciała 20–23 cm, rozpiętość skrzydeł 63–67 cm, masa ciała samców 59–79 g, samic 53–76 g. Odzywa się chrapliwym „kree” lub „kerr”. Rybitwa białoskrzydła charakteryzuje się bardzo kontrastowym, czarno-białym upierzeniem. W szacie godowej głowa, brzuch, grzbiet oraz spodni brzeg skrzydła są intensywnie czarne, natomiast wierzch przedniego brzegu skrzydła, kuper oraz ogon – czysto białe. Dziób oraz nogi są czerwone. W szacie spoczynkowej głowa oraz spód ciała białe, natomiast wierzch ciała łupkowoszary. Dorosłe ptaki w obu szatach nie wykazują dymorfizmu płciowego. Młode ptaki są upierzone podobnie jak ptaki dorosłe w okresie spoczynkowym, z tym że wierzch ich ciała jest ciemnobrązowy.

Wymianę upierzenia godowego na spoczynkowe rybitwa białoskrzydła rozpoczyna w pierwszej dekadzie czerwca, a ostatnie osobniki kończą pierzenie już na zimowiskach, w połowie listopada. Natomiast upierzenie godowe zaczyna się pojawiać od początku lutego, a koniec pierzenia przypada nawet na pierwsze dni maja.

Możliwość pomyłki z innymi gatunkami

Istnieje możliwość pomylenia rybitwy białoskrzydłej z rybitwą czarną *Chlidonias niger* (A197), szczególnie ptaków w szatach spoczynkowych. W szacie godowej przedni, wierzchni brzeg skrzydła rybitwy białoskrzydłej jest biały, natomiast rybitwa czarna ma cały wierzch skrzydła ciemnoszary. Ponadto spód skrzydła rybitwy białoskrzydłej jest skonstrastowany – czarno-popielaty, a u rybitwy czarnej ciemnoszary. Dziób i nogi rybitwy czarnej są czarnoczerwone, czym różnią się od intensywnie czerwonych rybitwy białoskrzydłej. W szacie spoczynkowej oba gatunki są do siebie bardzo podobne. W tej szacie rybitwa białoskrzydła różni się od czarnej brakiem ciemnej półobroży na szyi.

Biologia**Tryb życia**

Gatunek prowadzi dzienny tryb życia. W okresie lęgowym monogamiczny, wykazujący tendencję do kolonijnego gniazdowania.

Lęgi

Rybitwy białoskrzydłe dojrzejają płciowo w 2. roku życia. Nie są one przywiązane do miejsc gniazdowania, dlatego też kolonie tego gatunku zwykle nie mają stałych miejsc lokalizacji. Przeważają kolonie małe, liczące 2–20 gniazd. Kolonie przekraczające 100 gniazd należą do rzadkości. Kolonie rybitwy białoskrzydłej są luźne, średnia odległość pomiędzy sąsiadującymi gniazdami wynosi 7,3 m (0,75–36 m). Rybitwa białoskrzydła buduje gniazdo na płytkich rozlewiskach lub na pływającej roślinności wodnej, dlatego jest ono zawsze wilgotne. Gniazdo zbudowane jest z fragmentów martwych i żywych roślin wodnych, które ptaki zbierają w pobliżu. Jego średnica zewnętrzna wynosi 13–18 cm, średnica niecki gniazdowej 9–11 cm, a głębokość niecki 1–3 cm.

Rybitwy białoskrzydłe składają 2–3 jaja (2–4). Jaja są owalne, zielonkawobrzęzowe, z licznymi czarnymi i brązowymi plamkami. Wysiadywanie trwa 18–22 dni i rozpoczyna się po złożeniu pierwszego jaja. Wysiadują oba ptaki, przy czym udział samicy jest większy. Wyklucie wszystkich piskląt w jednym gnieździe może trwać 1–4 dni. Po wylęgu rodzice wynoszą skorupy jaj i porzucają je z dala od gniazda. Pisklęta są zagniazdownikami niewłaściwymi i przez pierwsze kilka dni pozostają w gnieździe, po czym opuszczają je i kryją się w pobliskiej roślinności. Są karmione przez oboje rodziców przez 24–25 dni. Po dalszych 3–7 dniach młode ptaki opuszczają kolonie lęgowe.

Wędrowki

Rybitwa białoskrzydła jest gatunkiem wędrownym. Jesienna wędrowka rozpoczyna się w połowie sierpnia. Ptaki zimujące w zachodniej części Afryki przelatują bezpośrednio nad Saharą, nie wędrują natomiast wzdłuż wybrzeży afrykańskich. Ptaki zimujące we wschodniej Afryce lecą wzdłuż doliny Nilu. Wędrowka wiosenna odbywa się tą samą drogą co jesienna, tylko w przeciwnym kierunku.

Przyłot do Polski rozpoczyna się w 3. dekadzie marca i trwa do początku maja. Nasilenie wędrowki wiosennej w Polsce jest bardzo zróżnicowane. Odlot następuje w okresie od 3. dekady lipca do września.

Zimowanie

Ptaki z zachodniej i centralnej części arealu zimują na śródlądowych zbiornikach wodnych w środkowej i południowej Afryce oraz od wybrzeży południowej Azji do Australii i Nowej Zelandii. W okresie zimowania rybitwa białoskrzydła spotykana jest głównie na śródlądziu – nad rzekami, jeziorami i bagnami. Wielokrotnie obserwowana była także z dala od zbiorników wodnych podczas polowania na szarańczę.

Pokarm

Pokarm rybitwy białoskrzydłej stanowią głównie wodne i lądowe bezkręgowce, a zwłaszcza owady, czasami także niewielkie ryby oraz płazy. Wśród owadów dominują ważki, chrząszcze, muchówki, świerszcze i pasikoniki, formy uskrzydłone mrówek, jętki, chruściki oraz termity. Z innych bezkręgowców zjadane są także pajęczaki i ślimaki. Z ryb stwierdzono narybek karpia oraz cierniki.

Ptaki zdobywają pokarm głównie nad rzekami i jeziorami lub też w ich pobliżu. Często, szczególnie w okresie wędrowek, żerują w dużych stadach. Pokarm zbierają z powierzchni wody, z roślinności wynurzonej czy też lądowej, wykonując przy tym karkołomne ewolucje powietrzne, rzadziej spadają z wysokości na powierzchnię wody, np. w ten sposób polują na drobne ryby. Polują też na owady w powietrzu.

Występowanie

Siedlisko

Rybitwa białoskrzydła gnieździ się w strefie klimatu umiarkowanego pomiędzy strefą borealną a strefą stepów. Jest związana z nizinami, chociaż w Armenii jej lęgi stwierdzono na wysokości do 2000 m n.p.m. Preferuje naturalne tereny podmokłe, zwłaszcza płytkie zbiorniki słodkowodne położone wśród rozległych obszarów trawiastych. Zasiedla bagna, doliny nizinnych rzek, jeziora z wodą słodką i alkaliczną, na których obszar otwartej wody graniczy z dość rozległymi strefami szwarów trzcinowych, czy też turzycowych. Rzadziej gniazduje na stawach rybnych.

Siedliska z załącznika I Dyrektywy Siedliskowej, które mogą być istotne dla gatunku

1130 Ujścia rzek (estuarium)

1150 Zalewy i jeziora przy morskie (laguny)

3150 Starorzeczka i naturalne eutroficzne zbiorniki wodne ze zbiorowiskami z *Nymphaeion*, *Potamion*

6410 Zmiennowilgotne łąki trzęślicowe (*Molinion*)

Rozmieszczenie geograficzne

Zasięg występowania rybitwy białoskrzydłej (nie wyróżniono podgatunków) rozciąga się od Polski, wschodniej Słowacji i Węgier, Litwy i Łotwy, poprzez Białoruś, Ukrainę, Rosję, gdzie dociera po dolinę dolnego Amuru, aż do północno-wschodnich Chin. Areal jej występowania jest rozległy, ale silnie porozrywany, zwłaszcza na obszarze wschodniej Syberii. Izolowane efemeryczne stanowiska lęgowe tego gatunku stwierdzano w Armenii, Bułgarii, Chorwacji, Jugosławii, Mołdawii, Rumunii oraz we Włoszech. Zimowiska znajdują się na rozległych obszarach Afryki (na południe od Zwrotnika Raka), w tropikalnej części Azji, w północnej Australii i Nowej Zelandii.

Rozmieszczenie w Polsce

Obecnie stałym terenem występowania rybitwy białoskrzydłej jest Kotlina Biebrzańska i prawdopodobnie także przylegający do niej fragment doliny Narwi. Dość regularnie gatunek ten ostatnio gniazduje także na Lubelszczyźnie, w środkowym i dolnym biegu Warty oraz w Dolinie Dolnego Bugu w rejonie Broku.

Status ochronny

Ochrona gatunkowa w Polsce: gatunek objęty ochroną ścisłą, wymagający ochrony czynnej (Dz U z 2004 r. Nr 220, poz. 2237)

Polska czerwona księga zwierząt (2001): NT gatunek niższego ryzyka, ale bliski zagrożenia

Status zagrożenia w Europie: S gatunek niezagrożony, którego status ochronny jest prawdopodobnie odpowiedni

Dyrektywa Ptasia: Art. 4.2
 Konwencja Berneńska: załącznik II
 Konwencja Bońska: załącznik II
 Porozumienie AEWA

Występowanie gatunku na obszarach chronionych

Współcześnie kolonie lęgowe rybitwy białoskrzydłej stwierdzono na terenie Biebrzańskiego PN, PN Ujście Warty, Poleskiego PN, Łomżyńskiego PK Doliny Narwi oraz PK Dolina Baryczy.

Rozwój i stan populacji

Wielkość europejskiej populacji lęgowej rybitwy białoskrzydłej szacowana jest na ok. 22 000–53 000 p. Najliczniej gatunek ten występuje na Białorusi (do 30 000 p.), w Rosji (do 17 000 p.), w Rumunii (do 2000 p.) oraz na Ukrainie (do 1800 p.).

W Polsce w XIX w. rybitwa białoskrzydła dość licznie gniazdowała na Lubelszczyźnie. Sporadycznie lęgi tego gatunku odnotowywano też w Wielkopolsce. Na początku lat 60. w całym kraju stwierdzono zaledwie jeden przypadek jej lęgu w dolinie Wisły koło Kozienic. Przynajmniej od połowy lat 60. stałym terenem lęgowym tego gatunku stały się Bagna Biebrzańskie, przy czym liczebność gniazdujących ptaków ulegała z roku na rok bardzo silnym wahanom. Już w latach 70. rybitwa białoskrzydła gniazdowała także na terenie sąsiadującej z Kotliną Biebrzańską doliny Narwi. Przynajmniej od początku lat 80. zasiedliła Polesie Lubelskie. Pod koniec lat 70. lęgi jej miały miejsce także w dolinie Warty, a od końca lat 1980. stałym terenem lęgowym jest Zb. Kostrzyński. W latach 90. lęgi jej obserwowano w wielu miejscach na terenie kraju, przy czym większość z nich miała charakter efemeryczny. Stwierdzano ją wówczas w rejonie Szczecina, w dolinie Baryczy, w Dolinie Dolnego Bugu, na Zb. Goczałkowickim, w dolinie Neru, na Mazurach oraz na Roztoczu.

Wydaje się, że gatunek wykazuje ekspansję w kierunku zachodnim, a liczne, aczkolwiek efemeryczne przypadki lęgów z ostatnich lat wskazują, że zjawisko to się nasila.

Liczebność krajowej populacji lęgowej rybitwy białoskrzydłej jest bardzo trudna do określenia ze względu na dużą zmienność z roku na rok – może się ona wahać od kilkudziesięciu do kilku tysięcy p.; w szczególnie korzystnych pogodowo latach (rozległe i długotrwałe rozlewiska w dolinach rzek, w jej głównych ostojach) liczebność może dochodzić, jak w roku 1996, do 3500 p.

W latach 90. i wczesnych 2000. największe koncentracje lęgowe omawianego gatunku wystąpiły na następujących obszarach: na Bagnach Biebrzańskich (do 3000 p. w 1996), na terenie Łomżyńskiego PK Doliny Narwi (do 370 p. w 1996), w dolinie dolnej Skawy (do 216 p. w 1997), w dolinie środkowego Bugu (do 200 p. w latach

1998–2000), w rez. Słońsk (do 100 p. w latach 1996–1997), w dolinie Tyśmienicy (ok. 60 p. w 2000) i na zb. Nielisz k. Zamościa (60 p. w 2000).

Rybitwa białoskrzydła obserwowana jest w kraju liczniej podczas przelotu wiosennego niż jesiennego, szczególnie na wschodzie kraju. W latach silniejszych nalotów w niektórych okolicach można obserwować tysiące przelatujących ptaków, np. w maju 1997 na stawach w Górkach, w dolinie Nidy (ok. 1100 ptaków), na Stawach Przygodzickich (ok. 5700 ptaków), na stawach w Spytkowicach (ok. 1560 ptaków) czy w rez. Słońsk (ok. 1000 ptaków).

Zagrożenia

Gatunkowi zagraża w Polsce:

- utrata siedlisk lęgowych w wyniku zmian reżimu hydrologicznego rzek, zmieniających częstość i długość zalewów w dolinach rzecznych;
- utrata siedlisk lęgowych w wyniku deniwelacji powierzchni dolin rzecznych (zasypywania starorzeczy i zagłębień terenu okresowo wypełnianych wodą);
- utrata siedlisk lęgowych w wyniku osuszania śródpolnych zbiorników wodnych;
- niska udatność lęgów spowodowana przez drapieżniki skrzydlate (kruk, wrona siwa, sroka) i czworonożne (lis, jenot, norka amerykańska) niszczące lęgi;
- odwiedzanie kolonii lęgowych przez zorganizowane grupy obserwatorów ptaków; w ostatnich latach nasila się ruch ekologicznej turystyki kwalifikowanej. Niepokojenie rybitw w okresie lęgowym może niekorzystnie wpływać na przebieg lęgów.

Dla uniknięcia nieporozumień wynikających z możliwości odmiennego rozumienia zapisów powyższego tekstu przez osoby należące do różnych grup zawodowych, należy go interpretować w duchu zapisów zamieszczonych w części wstępnej poradnika (T. 7., str. 19).

Propozycje odnośnie do zarządzania

Należy:

- poważnie ograniczyć plany zabudowy hydrotechnicznej dolin rzecznych i plany przekształceń reżimu hydrologicznego rzek;
- w uzasadnionych przyrodniczo przypadkach wprowadzić korektę instrukcji gospodarowania wodą na zbiornikach już istniejących, tak by w dolinie rzeki poniżej piętrzenia utrzymane zostały okresowe zalewy wiosenne;
- użytkować doliny rzeczne zgodnie z dotychczasową ewidencją gruntów;
- w dolinach rzek utrzymać wysoki poziom wód gruntowych późną wiosną, zachować okresowo wypełniane wodą obniżenia i płytkie starorzecza;
- odstąpić od budowy (lub rozbudowy) sieci melioracyjnej. W przypadku istniejącej sieci melioracyjnej zahamować zbyt szybki odpływ powierzchniowy poprzez budowę za-

stawek na istniejących rowach melioracyjnych oraz zaniechanie udrażniania i pogłębiania rowów;

- zaprzestać osuszania śródpolnych zbiorników wodnych;
- wykluczyć osuszanie torfowisk i niecek jeziornych;
- podjąć redukcję liczebności drapieżników naziemnych (lis, jenot, norka amerykańska) i skrzydlatych (kruk, wrona siwa, sroka);
- zapewnić spokój wędrującym ptakom, przede wszystkim na terenach większych koncentracji rybitw na śródlądziu, przez wyłączenie tych obszarów z użytkowania turystycznego i rekreacyjnego w okresie lipiec–październik;
- ograniczyć stosowanie pestycydów w rejonach bezpośrednio sąsiadujących z terenami łągowymi rybitw.

Dla uniknięcia nieporozumień wynikających z możliwości odmiennego rozumienia zapisów powyższego tekstu przez osoby należące do różnych grup zawodowych, należy go interpretować w duchu zapisów zamieszczonych w części wstępnej poradnika (T. 7., str. 20).

Propozycje badań

Należy zbadać:

- rozmieszczenie i liczebność krajowej populacji łąkowej;
- wybiórczość siedliskową okresu gniazdowego;
- sukces łąkowy;
- przeżywalność;
- rozmieszczenie zimowisk i tras przelotu krajowej populacji łąkowej;
- skuteczność czynnej ochrony gatunku.

Monitoring

- coroczna ocena liczebności populacji łąkowej (na podstawie liczenia gniazd) obejmująca wszystkie aktualnie zajęte stanowiska łąkowe w kraju.

Obszary potencjalnie łąkowe należy kontrolować dwukrotnie. Pierwszą kontrolę należy przeprowadzić na przełomie maja i czerwca, głównie w celu wstępnego określenia położenia powstających kolonii łągowych (rybitwy białoskrzydłe nie wykazują tendencji do gniaz-

dowania z roku na rok w tych samych miejscach). Kolejna kontrola powinna przypadać na 2. połowę czerwca i pozwolić na dokładne policzenie wszystkich gniazd w koloniach. Podczas drugiej kontroli należy bezpośrednio penetrować obszary kolonii w celu dokładnego policzenia gniazd.

Bibliografia

- AVDANIN V. O., VIKSNE JA. A., ZUBAKIN V. A., KISHCHINSKIJ A. A., LITVINENKO N. M., LOBKOV E. G., NECHAEV V. A., FIRSOVA L. V., FLINT V. E., JUDIN K. A. 1988. Ptitsy SSSR. Chaikovyje. Moskwa, 416 s.
- BAUER H. G., BERTHOLD P. 1996. Die Brutvögel Mitteleuropas: Bestand und Gefährdung. Wiesbaden, 715 s.
- BAZA DANYCH OSO – NATURA 2000. Zakład Ornitologii PAN. BAZA DANYCH POLSKIEGO ATLASU ORNITOLOGICZNEGO. Zakład Ornitologii PAN.
- BIRDLIFE INTERNATIONAL/EUROPEAN BIRD CENSUS COUNCIL. 2000. European bird populations: estimates and trends. BirdLife Conservation Series No. 10. Cambridge, 160 s.
- CRAMP S. (red.) 1985. Handbook of the Birds of Europe, the Middle East and North Africa. The Birds of the Western Palearctic. Vol. 4. Terns to Woodpeckers. Oxford, 960 s.
- del HOYO J., ELLIOTT A., SARGATAL J. 1992. Handbook of the Birds of the World. Vol. 3. Hoatzin to Auks.. Barcelona, 821 s.
- HAGEMEIJER W. J. M., BLAIR M. J. 1997. The EBCC Atlas of European Breeding Birds. Their Distribution and Abundance. London, 903 s.
- TOMIAŁOJĆ L. 1990. Ptaki Polski. Rozmieszczenie i liczebność. Warszawa, 462 s.
- TOMIAŁOJĆ L., STAWARCZYK T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. Wrocław, 870 s.
- TUCKER G. M., HEATH M. F. (red.) 1994. Birds in Europe: Their Conservation Status. Cambridge U. K., 600 s.
- WITKOWSKI J. 2001. *Chlidonias leucopterus* (Temminck, 1815) – Rybitwa białoskrzydła. W: Głowaciński Z. (red.) Polska czerwona księga zwierząt. Kręgowce. Warszawa, s. 225–228.

Andrzej Górski